

Nr 41

Utlåtande i anledning av motioner om utredning angående kortvarigt frihetsberövande inom kriminalvården.

I de likalydande motionerna I: 134 av herr *Holmberg m. fl.* och II: 176 av herr *Bohman m. fl.* hemställs — i den del som behandlas i detta utlåtande — att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående införande i vårt reaktionssystem av en påföljd av typen kortvarigt frihetsberövande.

I motionerna framställs även vissa andra yrkanden, som gäller skadeståndsrättsliga och kriminalpolitiska spørsmål. I dessa delar behandlas motionerna av utskottet i utlåtandena 1968: 42—44.

Motionerna

Motiveringen till motionärernas hemställan återfinns i motionen I: 109. I det avsnitt varom här är fråga framhåller motionärerna följande (s. 20—21).

Den betydande brottsligheten bland personer under 21 år finner vi oroande. Vi begränsar icke vårt omdöme till att se saken från deras sida som utsätts för brottsligheten, det må vara våldsbrott eller egendomsbrott. Det måste nämligen därutöver uppfattas som inhumant mot ungdomarna själva att de frestas att begå brott, därför att samhället i många fall icke tillräckligt kraftfullt reagerar häremot. Frestelserna kan gälla såväl dem, vilka redan begått brott, som dem vilka är utsatta för påverkan i denna riktning.

Det skildrade tillståndet råder trots att brottsbalken och den nya barnavårdslagen varit i kraft under ej oväsentlig tid. Den katalog av påföljder och andra åtgärder som nämnda lagar anvisar kan sålunda ej anses ha varit till fyllest. Det kan därför ej anses opåkallat att pröva ytterligare åtgärder. Som en sådan åtgärd är att betrakta frågan om införande av ungdomsarest i reaktionssystemet. Frågan har väckts motionsvägen tidigare, varför vi saknar anledning att ånyo utveckla vår syn härpå mer än vad nu skett. Vi yrkar följaktligen, att frågan måtte upptagas till allsidig utredning, varvid uppmärksamhet bör ägnas även däråt att påföljden bör insättas så snabbt som möjligt efter brottet.

Nuvarande förhållanden

Efter brottsbalkens ikraftträdande den 1 januari 1965 har möjligheterna att döma unga lagöverträdare till påföljd, som innebär frihetsberövande, inom kriminalvården starkt inskränkts. Brottsbalkens regler utgår således i princip från att åtgärder mot ungdomar i åldern 15 till 17 år skall ske inom barnavården. Den vanligaste påföljden i denna åldersgrupp, bortsett

från böter, skall vara överlämnande till vård enligt barnavårdslagen. Den som är under 18 år skall endast i undantagsfall ådömas fängelse. Beträffande den som fyllt 18 men ej 21 år får fängelse användas bara när frihetsberövande är påkallat, främst av hänsyn till allmän laglydnad, eller då fängelse eljest anses lämpligare än annan påföljd.

Skyddstillsyn, vilken påföljd i *brottsbalken* närmast ersatt s. k. kvalificerad villkorlig dom, kan tillämpas även beträffande den som är under 18 år när detta är lämpligare än vård enligt barnavårdslagen. I *skyddstillsyn* kan ingå *anstaltsbehandling* under en tid av mellan en och två månader, dock endast i fråga om den som fyllt 18 år. Det kan nämnas att enligt den officiella kriminalstatistiken 48 procent av dem som fick anstaltsbehandling 1967 var i åldersgruppen 18—20 år, 36 procent i gruppen 21—24 år samt 16 procent 25 år eller mer. Ungdomsfängelse är enligt *brottsbalken* främst avsett för lagöverträdare i åldern 18—20 år, men får användas bl. a. för den som ej fyllt 18 år om sådan påföljd finnes uppenbart lämpligare än annan. Ungdomsfängelse avser emellertid ett mera långvarigt frihetsberövande och är därför, liksom övriga påföljder i *brottsbalkens* system, av mindre intresse i förevarande sammanhang.

Även enligt *barnavårdslagen* (BvL) föreligger vissa möjligheter till korttidsbehandling inom anstalt. Sålunda kan enligt 36 § BvL den som omhändertagits för samhällsvård kan placeras på *ungdomsvårdsskola*. Enligt 66 § skall vården äga rum inom eller utom skolan. Vård utom skolan skall äga rum så snart det kan ske. Inga tids- eller åldersgränser har fastställts för övergången till sådan vård, ej heller andra villkor eller några närmare anvisningar, ägnade att binda skolans styrelse. Ungdomsvårdsskolelever, vilkas kriminella belastning är relativt begränsad och för vilka anstaltsbehandling under kortare tid, cirka tre månader, anses tillräcklig, placeras i en särskild skola, Hammargårdens yrkesskola. Behandlingen där är liksom vid andra ungdomsvårdsskolor förenad med eftervård. Rörande ungdomsvårdsskolorna kan också nämnas att tiden för den vård inom skolan som inleder behandlingen successivt förkortats. Enligt en av socialstyrelsen gjord sammanställning uppgår sålunda den första vårdtiden inom skola för de elever, som utskrivits enligt 67 § BvL under åren 1963—1967, genomsnittligt till 270, 251, 246, 204 respektive 168 dagar. Vid beräkningarna har hänsyn icke tagits till de elever som utskrivits för avtjänande av straff enligt 67 § c BvL.

Ytterligare må här nämnas att barnavårdsnämnd enligt 30 § BvL kan besluta *omhändertagande för utredning* under högst fyra veckor. Syftet härmed är att barnavårdsnämnderna skall få tillfälle att vid behov utreda den unges förhållanden, innan beslut fattas om hans fortsatta behandling. Omhändertagandet behöver ingalunda följas av placering på ungdomsvårdsskola. Sålunda framgår av statistiska uppgifter som erhållits från social-

styrelsen att av 44 ungdomar, som under 1967 varit intagna för utredning vid Hammargårdens yrkesskola, 21 har återlämnats till barnavårdsnämnden för annan behandling än vård vid ungdomsvårdsskola.

Utländsk lagstiftning

I de flesta europeiska länder förefinns en bestämd motvilja mot att använda ovillkorliga frihetsstraff mot lagöverträdare under 18 år. I stället används i möjligaste mån olika uppfostrande åtgärder inom barnavårdens ram eller någon form av villkorlig dom. Beträffande lagöverträdare i åldern 18—21 år används däremot kortvariga, ovillkorliga frihetsstraff i ganska stor utsträckning. Sådana straff verkställs ofta i anstalter där de unga direkt eller indirekt kommer att påverkas i oförmånlig riktning av äldre kriminella. Bl. a. på grund härav har man i åtskilliga länder sökt nya vägar för korttidsbehandling av unga lagöverträdare. Detta har skett dels i fråga om sättet att verkställa vanliga fängelsedomar, dels vid utformningen av nya straffrättsliga påföljder som helt eller delvis ersatt de vanliga fängelsestraffen. Föregångsländer i det sistnämnda avseendet har framför allt varit England och Västtyskland.

Beträffande förhållandena i *England* är det främst det omhändertagande som sker i s. k. *detention centres* som är av intresse i förevarande sammanhang. Efter lagändring 1961 gäller att alla lagöverträdare i åldern 14—21 år som döms till kortvariga frihetsstraff skall placeras i *detention centres*. Sådant frihetsberövande avser en tid av 1—6 månader, i undantagsfall upp till 9 månader, med 3 månader som den i praktiken utan jämförelse vanligaste tiden. Anstalterna är slutna men skiljer sig klart från vanliga fängelser. De präglas av gruppaktivitet under sträng disciplin. Tempot är i alla avseenden högt uppdrivet och det ställs höga krav på de intagna i fråga om arbete, kroppsövningar och allmänt uppträdande. Ett minimum av förmåner bidrar också till att ge påföljden en fostrande och icke minst avskräckande karaktär. Stor vikt läggs emellertid numera också vid de personlighetsuppbyggande momenten. Bl. a. vid gruppdiskussioner försöker man få de intagna att förstå sin situation och de moraliska och sociala skyldigheter som möter dem vid frigivningen. I dessa strävanden deltar främst de särskilda socialarbetare som man börjat knyta till anstalterna. Eftervård är numera obligatorisk.

I *Förbundsrepubliken Tyskland* (Västtyskland) används i stor utsträckning s. k. *Jugendarrest*. Jugendarrest förekommer i tre olika former. *Freizeitarrrest*, som innebär frihetsberövande under veckosluten eller motsvarande fritid under en period av 1—4 veckor, *Kurzarrrest*, där omhändertagandet gäller en period av högst sex dagar, och *Dauerarrrest*, där omhändertagandet är maximerat till 4 veckor. Jugendarrest är avsett för lagöverträdare i åldern 14—20 år vilka ännu icke fastnat i kriminalitet och används då fängelsestraff inte anses erforderligt för tillrättaförandet. Systemet, som bygger på mycket sträng disciplin, syftar till att rycka upp vederbörande.

Den unga lagbrytaren vistas och arbetar i princip i enskilt rum i särskilda arrestlokaler i anslutning till domstolen. Den domare i ungdomsdomstolen som bestämt påföljden till ungdomsarrest har ansvaret för verkställigheten och verkar själv bl. a. genom enskilda samtal för hans tillrättaförande. Vissa dagar kan behandlingen vara särskilt sträng med mycket begränsad mat-hållning och hårt sängläger. Eftervård i egentlig mening förekommer inte.

Betydande intresse i den kriminalpolitiska diskussionen har även de metoder för korttidsbehandling som prövats i en del stater i USA väckt. Mest känt torde vara det s. k. Highfield-systemet i New Jersey, som är avsett för lagöverträdare i åldern 16—17 år, vilka inte tidigare vistats på anstalt. Behandlingen är knuten till en villkorlig dom och äger rum i speciella anstalter under en tid av cirka 4 månader. Regimen är inte utpräglat disciplinär. Behandlingen bygger i hög grad på gruppdiskussioner och samtalsterapi. På dagarna är de intagna sysselsatta med arbete.

Här må även omnämnas att i Norge införts en speciell form av kortvariga frihetsstraff för unga lagöverträdare. Enligt en Lov den 9 april 1965 om strafferettsliga åtgärder mot unga lovbrytare kan den som är under 21 år ådömas ungdomsarrest. Strafftiden är 60 dagar men kan om den unge sköter sig väl förkortas något. Systemet bygger på tre huvudprinciper, nämligen 1) regelbundet arbete, 2) fysisk aktivitet med sport och kroppsövningar samt 3) individuell påverkan, dels genom personlig rådgivning och samtal, dels genom grupperapi. Arbete och andra aktiviteter utförs i grupp. Påföljden är främst avsedd för ungdomar som förletts till kriminalitet genom dåligt sällskap eller begått brott av tanklöshet. Den är inte avsedd att ersätta utan snarare att vara ett alternativ till omhändertagande inom barnavården eller till villkorlig dom. På grund av avsaknad av lämpliga anstalter har systemet ännu ej trätt i kraft.

I detta sammanhang kan även nämnas att frågor rörande korttidsstraffen behandlats vid åtskilliga internationella möten under 1950- och 1960-talen. *Europarådets kriminalrättskommitté* (ECCP) avgav hösten 1965 en rapport som innehöll förutom en redogörelse för lagregler och praxis i olika länder i fråga om korttidsstraff vissa rekommendationer om användningen därav. Dessa rekommendationer godkändes sedermera av ministerrådet i form av en resolution (nr 25 år 1966) riktad till regeringarna i de länder som är medlemmar i Europarådet. I rekommendationerna tas inte avstånd från korttidsstraffen men understryks bl. a. vikten av att omhändertagandet sker i speciella anstalter, där de unga kan erhålla en positiv och lämplig behandling, avskilt från äldre och mer belastade kriminella.

Tidigare riksdagsbehandling

Förslag att få det svenska reaktionssystemet kompletterat med en brotts-påföljd av typen kortvarigt frihetsberövande har väckts vid flera tillfällen under 1950- och 1960-talen. Beträffande riksdagsbehandlingen av spørsmålet före antagandet av brottsbalken vid 1962 års riksdag torde utskottet få

hänvisa till den redogörelse som finns intagen på s. 2 och 3 i första lagutskottets utlåtande 1964: 14.

I anledning av proposition till 1962 års riksdag med förslag till brottsbalk (prop. nr 10) väcktes motionsvis förslag om utredning beträffande frågan om införande av ett kortvarigt frihetsberövande. I vissa av motionerna angavs uttryckligen att reaktionsformen skulle vara avsedd för unga lagöverträdare. Första lagutskottet, vars utlåtande (nr 42) i denna del godkändes av riksdagen, avstyrkte motionerna med följande yttrande:

I propositionen erinras om att i olika sammanhang framförts tanken på att i vårt reaktionssystem införa något slags arreststraff för ungdom. Såsom förebild har ofta åberopats den tyska Jugendarrest och det engelska detention centre, varvid avsikten dock icke varit att dessa institut skulle hos oss i alla avseenden efterliknas. Departementschefen år 1960 anförde, att de hittillsvarande erfarenheterna av Jugendarrest och detention centre, att döma av de upplysningar som kunnat inhämtas, icke är entydiga. För egen del hade departementschefen — efter att ha på ort och ställe något närmare studerat dessa reaktionsformer — kommit till den bestämda uppfattningen att de icke skulle lämpa sig för våra förhållanden. Under alla omständigheter torde enligt departementschefen, innan något steg i denna riktning tages, böra avvaktas erfarenheterna av det påföljdssystem för unga lagöverträdare, som föreslås ingå i brottsbalken, i förening med den nya barnavårdslagen. Även ytterligare resultat från den internationella kriminalpolitiska diskussionen finge avvaktas.

Utskottet, som under en studieresa hösten 1961 haft tillfälle att taga del av de tyska och engelska systemen för behandling av unga lagöverträdare, ansluter sig till de av departementschefen anförda synpunkterna. Det behov av ingripande för att bryta en pågående kriminell aktivitet och tillika stämma den unge lagöverträdaren och hans omgivning till eftertanke, som den föreslagna formen av frihetsberövande främst skulle avse att fylla, synes i erforderlig utsträckning kunna tillgodoses genom anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn samt — i fråga om det yngsta klientelet — omhändertagande för utredning enligt bestämmelserna i barnavårdslagen. Enligt utskottets mening föreligger sålunda icke för närvarande anledning att företaga den av motionärerna önskade utredningen.

I motioner vid 1964 års riksdag aktualiserades spørsmålet ånyo. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 14) anförde första lagutskottet följande.

Brottsbalken träder i kraft den 1 januari 1965. Enligt utskottets mening bör spørsmål om reformering av balkens påföljdssystem icke utan synnerligen tungt vägande skäl upptagas till närmare övervägande, innan man hunnit samla erfarenheter av de nya bestämmelsernas praktiska tillämpning. Såsom ett särskilt skäl för att aktualisera frågan om ett kortvarigt frihetsberövande inom kriminalvården har motionärerna främst åberopat, att i Norge framlagts förslag om införande av ett korttidsstraff för ungdom under 21 år, benämnt ungdomsarrest. Utskottet vill med anledning härav erinra om att förhållandena i Norge och Sverige på förevarande område icke är helt jämförliga. Särskilt betydelsefullt är härvidlag, att man i Norge icke har motsvarighet till de möjligheter, som numera finnes här i landet, att

för lagöverträdare i åldern 15—17 år anordna kortare tids anstaltsvistelse inom barnavården. För klientelet i åldern över 18 år kompletteras vårt påföljdssystem genom brottsbalken med anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn. När brottsbalken träder i kraft kommer sålunda behovet av kortvarig anstaltsbehandling för unga lagöverträdare att vara förhållandevis väl tillgodosett. Den omständigheten att man i Norge funnit erforderligt att överväga införande av ungdomsarrest, synes därför icke innefatta anledning att nu hos oss återupptaga frågan om ett dylikt frihetsberövande. Såvitt utskottet kunnat finna, föreligger ej heller eljest tillräckliga skäl att i nuvarande läge ingå närmare på berörda fråga.

I enlighet med utskottets hemställan föranledde motionerna icke någon riksdagens åtgärd.

Frågan behandlades därefter vid 1966 års riksdag. I sitt utlåtande (nr 38) i anledning av motioner i ämnet erinrade första lagutskottet om de nya lagbestämmelser rörande behandlingen av minderåriga som införts i brottsbalken och barnavårdslagen. Enligt utskottets mening borde ytterligare erfarenheter av dessa bestämmelsers tillämpning vinnas, innan spørsmålet om införande av ungdomsarrest åter upptogs till övervägande. Utskottet hemställde därför att motionerna i berörd del inte skulle föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen följde utskottet.

Utskottet

I motionerna hemställs, såvitt nu är i fråga, att riksdagen skall begära utredning om införande av en brottspåföljd av typen kortvarigt frihetsberövande i vårt reaktionssystem. Av motiveringen framgår att påföljden, av motionärerna benämnd ungdomsarrest, skulle komma till användning för lagöverträdare under 21 år.

Som framgår av redogörelsen ovan förekommer i vårt land med stöd av bestämmelser i brottsbalken och barnavårdslagen vissa former av korttidsbehandling i anstalt för ungdomar som begått brott. Genom brottsbalken, som trädde i kraft den 1 januari 1965, har sålunda införts möjlighet att ådöma vissa lagöverträdare kortare tids anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn. Syftet med behandlingen har i balkens förarbeten angivits vara, förutom att förbereda vården i frihet, att medverka till att bryta den brottsliga aktiviteten och också att ge en allvarlig tankeställare. Påföljden har i stor utsträckning kommit att användas beträffande ungdomar; så t. ex. var nära 50 procent av dem som under 1967 fick anstaltsbehandling i denna form under 21 år. Användningsområdet är emellertid begränsat till personer som fyllt 18 år. När det gäller lagöverträdare i åldern 15—17 år ger barnavårdslagen möjlighet för barnavårdsnämnden att besluta omhändertagande för utredning under högst fyra veckor. En sådan åtgärd, som regelmässigt medför vistelse på ungdomsvårdsskola, kan i många fall för den som drabbas därav och för personer i hans omgivning innebära en

tankeställare av samma art som arreststraff kan ge. Det bör också anmärkas att utredningen ofta leder till annan behandling än anstaltsvård. Också för dem som är inskrivna vid ungdomsvårdsskola förekommer kortvariga omhändertaganden. De elever, för vilka vård inom skolan under cirka tre månader anses tillräcklig, placeras sålunda i en särskild skola. Av stort intresse i detta sammanhang är även att tiden för den inledande vården inom skolan överlag successivt förkortats.

Det anförda visar enligt utskottets mening att det behov som den genom motionerna aktualiserade formen av frihetsberövande främst avser att fylla i erforderlig utsträckning är tillgodosett genom brottsbalkens och barnavårdslagens bestämmelser. De erfarenheter som hittills vunnits av detta regelsystem motiverar således inte steg i den av motionärerna önskade riktningen. Mot förslaget om utredning talar även att sakkunniga detta år tillkallats för en allmän översyn av den sociala vårdlagstiftningen, varvid också barnavårdslagens vård- och behandlingsmöjligheter skall omprövas. Vid dessa förhållanden kan utskottet icke tillstyrka bifall till motionerna.

Utskottet hemställer,

att förevarande motioner, I: 134 och II: 176, såvitt gäller utredning angående kortvarigt frihetsberövande inom kriminalvården, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 24 oktober 1968

På första lagutskottets vägnar:

ERIK SVEDBERG

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Erik Svedberg (s), Hjorth (s), Arvidson (h), Ernulf (fp), Svanström (cp)*, Helge Karlsson (s), fru Lilly Ohlsson (s) och herr Lidgard (h);

från andra kammaren: fru Löfqvist (s), herr Svensson i Vä (cp), fru Kristensson (h), herrar Gustafsson i Borås (fp), Jönsson i Malmö (s), Wiklund i Stockholm (fp)*, Hansson i Piteå (s)* och Zetterström (s).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar Arvidson (h), Lidgard (h) och fru Kristensson (h), vilka ansett,

dels att utskottets yttrande bort erhålla följande lydelse.

I motionerna — — — (lika med utskottet) — — — 21 år.

Som framgår av redogörelsen ovan förekommer i vårt land med stöd av

bestämmelser i brottsbalken och barnavårdslagen vissa former av korttidsbehandling i anstalt för ungdomar som begått brott. Genom brottsbalken, som trädde i kraft den 1 januari 1965, har sålunda införts möjlighet att ådöma vissa lagöverträdare kortare tids anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn. Användningsområdet är emellertid begränsat till personer som fyllt 18 år. När det gäller lagöverträdare i åldern 15—17 år ger barnavårdslagen möjlighet för barnavårdsnämnden att besluta omhändertagande för utredning under högst fyra veckor. Också för dem som är inskrivna vid ungdomsvårdsskola förekommer kortvariga omhändertaganden. De elever, för vilka vård inom skolan under cirka tre månader anses tillräcklig, placeras sålunda i en särskild skola.

Dessa möjligheter till korttidsbehandling som den nuvarande lagstiftningen erbjuder är emellertid enligt utskottets mening icke till fyllest. Mot bakgrunden av den ständigt ökande och allt grövre ungdomsbrottsligheten synes behov föreligga av en reaktionsform som för den unge lagöverträdaren på ett mer påtagligt sätt klargör att samhället snabbt och med allvar reagerar mot hans brottslighet. Framför allt för de ungdomar, vars kriminalitet är mindre djupt fixerad, är det sannolikt att ett frihetsberövande för blott några dagar eller någon vecka, om det kombineras med intensiv behandling i form av samtalsterapi och andra uppbyggande åtgärder, kan vara ägnat att avbryta en påbörjad brottslig aktivitet. Möjligheterna härvidlag bör undersökas närmare, därvid viss ledning torde kunna erhållas av utomlands gjorda erfarenheter. Angeläget är emellertid att den föreslagna påföljden avpassas efter våra förhållanden och vår kriminalpolitiska grundsyn. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt tillskapandet av effektiva regler som möjliggör att frihetsberövandet kan följa mycket snabbt på brottet. Den utredning som sålunda förordas synes kunna begränsas till att avse unga lagöverträdare.

dels att utskottet bort hemställa,

att riksdagen, med bifall till motionerna I: 134 och II: 176, såvitt nu är i fråga, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående införande i vårt reaktionssystem av en påföljd av typen kortvarigt frihetsberövande.